

B I J D R A G E N
 TOT DE
MUNT- EN PENNINGKUNDE
 VAN
F R I E S L A N D.

(Vervolg van deel IV, blz. 378.)

-
- XIII. *Twee zilveren munten van Sneek en Franeker, uit de vijftiende eeuw.*
- XIV. *Munten van ALBRECHT, Hertog van Saksen, als Bewindvoerder (Gubernator) van Friesland, 1498—1500.*
- XV. *Munt van GEORGE en HENDRIK, Hertogen van Saksen, als Bewindvoerders (Gubernatores) in Friesland, 1500—1504.*
- XVI. *Munten van GEORGE, Hertog van Saksen, als Bewindvoerder (Gubernator) in Friesland, 1504—1515.*

XIII. TWEE ZILVEREN MUNTEN VAN SNEEK EN FRANEKER,
 IN DE VIJFTIENDE EEUW GESLAGEN.

I. **Z**ilveren munt van Sneek (1). Voorzijde: Het wapenschild dier stad. Omschrift:

(1) Zie de afbeelding N°. 35, volgens eene afteekening, gemaakt naar de munt, bezeten wordende door den Heer P. C. G. GUYOT,

+ MONETA . NOVA . SNEKENSIS.

Nieuwe Sneeker munt.

Keerzijde: Een gespleten kruis, het geheel vierendeelende; op het midden eene S(neek). Omschrift:

+ IN : | HOC : | SI(G) NO | VICES :

In dit (kruis) teeken zult gij overwinnen.

De zelfde spreuk van CONSTANTIJN den Grooten vonden wij reeds vroeger op een klein zilveren muntje van *Sneek* gebezigd (2). Ook in andere opzigten komen deze beide munten zoodanig overeen, dat men ze voor gelijktijdig, en de kleinste als een onderdeel van de grootste, kan beschouwen, en vermits de eene 0,0006 pond en de andere, beschadigd, 0,0019 pond weegt, zoo zullen waarschijnlijk deze munten de *Sneeker kwart- en heele stuiver* zijn. Wanneer zij juist geslagen zijn, is slechts bij gissing te bepalen. WINSEMIUS verhaalt ons, in zijne *Beschrijving van Sneek*, achter zijne *Cronique van Friesland*, 1622, geplaatst, het volgende: » Oock is de Munte aldaer » gheweest, gelyck by diversche penningen als noch in » *rerum natura wesende, en hun cours hebbende*, can » gheblycken, van welcker munte ons een penninck van

te *Nijmegen*. Bij eene opgraving te *Nijmegen*, in October 1846, gevonden, werd deze munt, door eene spasteek, eenigzins beschadigd, en was bovendien zoo zeer met groen (*aerugo nobilis*) bezet, dat men noch omschrift, noch afbeelding zien kon. Vermits nu door gloeijen en afwrijven een aantal der meest van slechte gehalte en dikwijls half verteerde middeleeuwsche munten verloren gaan, zoo gebruikte de bezitter het volgend eenvoudig middel, hetwelk wij bij dezen zeer aanbevelen. Vul een koperen potje met wat water, doe er zooveel vitriool in, dat een drup van dit mengsel eenigzins op de tong bijt. Breng dit aan de kook; laat de munt er in glijden, en er een paar minuten of wat langer in kookken. Na dien tusschen beiden eens omgekeerd, en voorzigtig er uitgenomen en afgeborsteld te hebben, is het groen verdwenen, en de munt heeft niets geleden.

(2) *Bijdrage IV, No. 14. Vrije Fries, IV, p. 50.*

» JAN SCHOUTES (3), oldt Burgemeester tot *Sneek*, behandiget is, ende is gheslaghen int selve jaer, als de Bolswarder penninc, fol. 289, uytwyst.”

De Bolswarder munt, waarop WINSEMIUS terugwijst (4), was in 1478 geslagen. Destijds was er dus reeds eene munt te *Sneek* gevestigd, en in 1492 bestond deze er nog, blijkens de fraaije koperen munt, alstoen aldaar geslagen (5). In 1478 en 1492 had men alzoo de gewoonte te *Sneek*, het jaartal op de munten te zetten. Zulks doet ons vermoeden, dat de beide andere Sneeker munten, waarvan wij zoo even gewaagden, vóór het jaar 1478 zullen geslagen zijn. Het is toch een vreemd verschijnsel, eerst munten *met* en dan *zonder* jaartal te slaan, bovendien is de *koperen* munt van 1492 van veel fraaijer bewerking, en eindelijk komen deze beide *Sneeker* munten geheel in type overeen met de *Bolswarder* munten van 1456, 1477 en 1478 (6). Als oud munthuis wijst men in *Sneek* het voormalig *Kruis-Broeders klooster*, nu het *Burger-Weeshuis*, aan, welke Kruisbroeders in 1462 aldaar aankwamen. Destijds werd hun de kleine kerk afgestaan, en een klooster door hen gesticht.

De drie kroonen in het wapen van *Sneek*, ook op deze munt voorkomende, zijn aan het wapen van het geslacht BOKKAMA ontleend. Vooral door RIENK BOKKAMA werd de grond tot het *Heerschap* van dit geslacht over *Sneek*, in het laatst der veertiende eeuw, gelegd. Zijn zoon BOKKE († 1469) gaf zijne dochter ten huwelijk aan PIETER

(3) Bij E. NAPIUS, *Kronijk van de stad Sneek*, Sneek 1826, JAN SCHOUT en SCHOUTENS geheeten. Hij was in 1620 Burgemeester.

(4) Vergelijk *De vrje Fries*, III, p. 62. *Bijdrage*, II, No. 4.

(5) L. I., II, p. 66, en III, p. 51. *Bijdr.* II, No. 5, en IV, No. 7.

(6) Zie de afbeeld. No. 5, 7 en 34.

HARINKMA, waardoor het bewind over *Sneek* in dit geslacht overging. Even als de SJAERDEMA's te *Franeker*, zullen zij aldaar ook het muntmeesterschap uitgeoefend hebben.

II. Zilveren munt van *Franeker* (7). Voorzijde: Een springende leeuw. In de afsnede een bloempje. Omschrift:
+ MONET(A) · NOVA · FRAN(E)KERE'(N)

Keerzijde: Een geopend kruis, welks punten als leliën eindigen. Omschrift:

+ ANNO · D(OMI)NI · M · CCCC · XSV

Gewigt 0,0015 pond.

In eene vorige *Bijdrage*, N°. IV, hebben wij twee andere munten van *Franeker* beschreven, in 1488 en 1490 door DOUWE SJAERDEMA geslagen, en waarvan de eene, door MADAI, in zijn *Thalerkabinet*, als *thaler* opgenomen, voorzeker slechts eene *proef- of rigtingmunt* (*piefort*) was. Met de eerstgenoemde munt van 1488 komt de nu te voorschijn gebragte ook het meeste overeen. De schrijfwijze M.CCCC.XSV is zeer vreemd, en men zoude in verzoeking kunnen komen, om daaruit 1475 te lezen. Evenwel den SJAERDEMA's werd eerst in 1485 vergund, het muntmeesterschap in *Franeker* uit te oefenen, en kennelijk is deze munt door dit geslacht geslagen. De springende leeuw, het gelelied kruis enz., zinspelen althans op de geslachten SJAERDEMA en AYLVA. In 1494 was bovendien aldaar nog eene munt gevestigd (8). Deze munt zal dus in 1495 geslagen zijn.

(7) Afgebeeld onder N°. 36, volgens de munt bij het Friesch Genootschap, als geschenk van den Heer A. P. H. KUIPERS te *Leeuwarden*, berustende.

(8) *Vrije Fries*, IV, p. 50. *Bijdrage* IV.

XIV. MUNTEN VAN *ALBRECHT*, HERTOG VAN *SAKSEN*, ALS
BEWINDVOERDER (GUBERNATOR) VAN *FRIESLAND*.
1498—1500.

Zoo immer, dan werd op het einde der vijftiende eeuw de spreuk: *Eendragt maakt magt, tweedragt breekt kracht*, in *Friesland* bewaarheid. De Friezen, in twee partijen, *Schieringers* en *Vetkoopers*, verdeeld, streden langen tijd om de opperheerschappij in dat gewest. Hoe noodlottig ook voor den bloei en de welvaart des lands, werd, althans uiterlijk, de bij de oude Friezen zoo hoog geroemde vrijheid door dezen *onderlingen* strijd niet geknakt. Maar deze vroeger in het wild opgroeiende vrijheidsboom moest vallen, zoodra een der ten onder gebragte partijen, ten einde zich weder boven op het rad des fortuins te brengen, den vreemdeling ter hulpe inriep.

ALBRECHT, Hertog van *Saksen*, was die vreemdeling. Sedert lang loerde hij op dien rijken buit, en listig wist hij zich, ter verkrijging er van, zoowel van de goedkeuring des Keizers, als van die des Graven van *Holland*, die beide op *Friesland* regten meenden te kunnen uitoefenen, te verzekeren. Hoe hij verder zijn doel bereikte, de uiteenzetting hiervan ligt thans geheel buiten ons bestek. Het vermelden der daadzaak zij ons genoeg.

In 1498 droeg men alzoo, onder zekere voorwaarden, het bewind van *Friesland* aan *ALBRECHT*, Hertog van *Saksen*, op. De overeenkomst tusschen dezen en de Geestelijken, Edelen en Steden van *Westergoo*, betrekkelijk het bestuur van dit gedeelte, den 30. April 1498 gesloten staat hem onder anderen toe: » *Oeck te munten goldt » ende silver* (9).” Desgelijks vindt men onder de voor-

(9) SCHWARTZENBERG, *Charterb. v. Friesl.*, I, p. 78½, II, p. 5.

waarden, waarop *Leeuwarden* zich aan hem overgaf, en die den 7. Julij 1498 gesloten werden, gewag gemaakt van de magt, aan dien Vorst verleend, om goud- en zilvergeld te munten (10).

Even begeerig als zoovele Romeinsche Keizers, die slechts maanden, ja dagen, regeerden, en van sommigen van wien de munten toch niet zeldzaam zijn, zoo haastte zich ook Hertog ALBRECHT van *Saksen*, om den volke zijne verheffing, door munt, met zijn wapenschild, naam en titels, kenbaar te maken. Reeds in Augustus 1498 werd in *Sneek* gemunt (11). Aldaar toch had des Vorsten Raad en Rentmeester, Ridder WILLEBRORD VAN SCHOUENBURGH, zijn hoofdverblijf gevestigd (12). Een toeval heeft ons den naam van den Muntmeester bewaard. Hij heette MATTHAEUS NYKAMER, en schijnt een *Oostfries* geweest te zijn. De betrekking, waarin hij voorkomt, als onderhandelaar met *Leeuwarden*, over de overgave dier stad (eene zending, waarin hij slaagde), duidt aan, dat het muntmeesterschap eene der eerste in rang hier te lande was (13). Twee jaren later, in 1500, schijnt er een andere Muntmeester geweest te zijn. *Friesland* stond destijds

(10) L. I., I, p. 785.

(11) » In Augusto anno achtentneghentich worde to *Schneeck* » ghemunt.» *Annael ofte landboek van Friesland*, door KEMPO VAN MARTENA, bij SCHWARTZENBERG, I. I., II, p. 7.

(12) E. NAPJUS, I. I., p. 34.

(13) E. BENINGA, *Historie van Oostfrieslant*, bij MATTHAEUS, *Analecta*, 4to, IV, p. 424. Deze teekent aan, dat MARTINUS NYKAMER, in 1492, Secretaris van Graaf EDZARD van *Oost-Friesland* was. Hertog ALBRECHT overleed in 1500, in het huis *die Oude Munte te Emden*, welk huis MARTINUS NYKAMER (in 1533 enz. Burgemeester van *Emden*) aan Gravin ANNA overdroeg. De familie NYKAMER schijnt dus eene *Muntmeesters* familie, en bevriend met Hertog ALBRECHT, geweest te zijn.

tegen Hertog ALBRECHT op, en belegerde zijnen zoon HENDRIK in *Franeker*. PETRUS VAN THABOR meldt ons althans, dat, nadat men den Slotvoogd van *Sloten* gewond en gevangen had, en *Slotens* sterkte belegerd werd, des Hertogs *Muntmeester* het huis niet langer durfde te verdedigen, maar het aan de *Sneekers* en eenige *hovelingen* overgaf, er bijvoegende: » Alsoe dat die *Muntmeesters* mit syn twee kisten, ende dat guet dat daerin was, » ende syn knechten mit hoer gueden solden sie feylighen » witten landen, als sy deden op Sinte VRBANUS dach » (25 Mei 1500) (14).” — SCHOTANUS, dit voorval verhandelende, schijnt dezen Muntmeester Gouverneur OSWALDT te noemen: want hij voegt er bij: » hy is met syn knechten » ende goederen uyt 'et landt gebannen (15).”

De munt te *Sneek* was dus reeds vóór den dood van Hertog ALBRECHT van *Saksen* († 12 Sept. 1500) weder verlopen, na naauwelijks 20 maanden bestaan te hebben. Geen wonder, dat dan ook de munten, door hem als *Gubernator Frisiae, Bewindvoerder van Friesland*, geslagen, zoo zeldzaam zijn, dat zij zelfs in zeer groote verzamelingen geheel gemist worden. Het is ons echter gelukt, er eenige weinige op te sporen, tot welker beschrijving wij thans overgaan.

I. (16) Zilveren munt. Voorzijde: Het Hertogelijk wapenschild, rustende op een geledied kruis.

De kwartieren van dit schild bestaan uit de *leeuw* van

(14) *Historie van Friesland*, door PETRUS THABORITA. VIS-SER en AMERSTOORDT, *Archief*, II, p. 153 en 105-06.

(15) C. SCHOTANUS, *Geschiedenissen van Frieslandt*, 1658, p. 474.

(16) Afbeelding N°. 37. Dr. F. A. VON LANGENN beschrijft deze munt in zijn werk: *Herzog ALBRECHT der Beherrzte, Stammvater des königlichen Hauses Sachsen*, Leipzig 1838, p. 598.

het landgraafschap *Thuringen* in het eerste, de *Palts-Grafelijk-Saksische adelaar* in het tweede, de *Landsberger balken* van het hertogdom *Maehren* in het derde, en de *leeuw* van het markgraafschap *Meissen* in het vierde kwartier; zijnde dit alles gedekt door het Hertogelijk Saksische wapen, bestaande uit vijf gouden horizontaal geplaatste balken op een zwart veld, over welke een gedeelte van eenen groenen krans in eene schuinsche rigting geplaatst is. Het omschrift is:

† ALBERTVS. DVX. SAXONI(A)E. GVB(ERNATOR):
FRISI(A)E

ALBRECHT, Hertog van Saksen, Bewindvoerder van Friesland.

Keerzijde: Het gekroonde Keizerlijke wapenschild met den dubbelen adelaar, door twee leeuwen vastgehouden wordende, misschien eene zinspeling op de twee leeuwen in het Friesche wapen. Omschrift:

† DEI · GRACIA · REGES · REGNA(N)T

Door Gods genade regeren de Vorsten.

Het jaartal der munting, 1498, is in de afsnijding (exergue) geplaatst.

Wij kennen dezen *gulden*, later *thaler*, *daalder*, genaamd, slechts uit eene *afbeelding* (17). Wij houden het er echter voor, dat ook deze afteekening, evenmin als die van de onder N°. 40 afgebeelde munt, volgens de munten zelve geschied is. Het zijn waarschijnlijk kopijen uit eenen beeldenaar, of van elders genomen, waarin de letters der omschriften in *Romeinsche* veranderd waren. Met N°. 38 en 43 is zulks mede het geval geweest, zoo als wij zien zullen, terwijl, zelfs eenige jaren na Hertog Al-

(17) Te vinden bij S. FRANCK, *Illustris nummophylacii WILHELMO-ERNESTINI, quod Vimariae fulget, rariores bracteati, nummique figuris aeneis expressi, Vimariae 1723, fol., tab. VII, N°. 9.* De tekst aldaar geeft geene opheldering.

BRECHTS dood, zijn zoon GEORGE nog munten in *Friesland* met *monnikkenschrijft* liet slaan.

II. Zilveren munt. (18) Voorzijde: Het Hertogelijk wapen = N°. I. Omschrift:

+ ALBERT(VS) * DVX * SAXON(IAE) * GVB(ERNATOR)
* FRIS'(IAE)

Keerzijde: Het Keizerlijke gekroonde wapen, gedragen door twee leeuwen. Omschrift:

+ * DEI * GRACIA * REGES * REGNA(NT)

Alhoewel nog steeds zeldzaam, zoo is van deze *groot* ons meer dan een exemplaar bekend (19). De type verschilt weinig van die des daalders. In plaats van het jaargetal ziet men in de afsnijding der keerzijde drie bloempjes. De *Romeinsche* letters, waarmede ook deze *groot* elders verkeerdelijk (20) afgebeeld wordt, moeten, blijkens de munt zelve, *monnikke* letters zijn.

(18) Afbeelding N°. 38, volgens de munt uit de verzameling van het Friesch Genootschap. Gewigt 0,0027 pond.

(19) Zoo als in de verzameling der Leidsche Hoogeschool, wegende 0,00265 volgens mededeeling van Prof. V. D. CHIS; in die van den Kolonel A. J. B. DE ROYE VAN WICHEN, te *Nijmegen*, afgebeeld in zijn (niet in den handel zijnde) keurig werkje: »*Enige middeleeuwsche munten, noodmunten en zeldzame penningen, Nijmegen 1847, N°. 26, en aldaar beschreven p. 19-20.*

(20) Bij CHRISTOFFEL PLANTYN, *Munt- en penningboek, Antwerpen 1575, 8°*. In de *Ordonnancie ende instructie voor de wisselaers, t' Antwerpen* bij HIERONYMUS VERDUSSEN, 1633, lang fol. (Een *beeldenaar* om de vorm de *peperkoek* bijgenaamd). Bij P. G. WAGNER, *Grundlicke Nachricht von Ankunfft, Gepräge u. s. w., derer in Sachsen u. s. w., gemünzter Groschen u. s. w., Wittenberg 1728, 4to*, in de *Nachlese* op dit werk, N°. 71 (zijnde supplementplaten zonder tekst). Bij F. VAN MIERIS, *Histori der Nederlandsche Vorsten, 's Hage 1732, I, p. 304*, en eindelijk bij J. G. BAUMGARTEN, *Histor. genealog. chronolog. kritisches Verzeichnisse aller bekannten ducatenförmigen Goldmünzen der Albertinischen Hauptlinie des uralten Sächsischen Hauses, Dres-*

III. Zilveren munt (21). Voorzijde: Het wapen van Hertog ALBRECHT van *Saksen*, het geheel vierendeelende. Omschrift: + ALBERT(VS) * DUX * SAXON'(IAE) * GVB'(ERNATOR) * FRISI'(AE)

Keerzijde: Het gekroonde Keizerlijke wapen, rustende op een, het geheele veld der munt vierendeelend, kruis. Omschrift: : DEI : G | RACIA | REGES | REGNA(NT)

IV. Zilveren munt (22). Voorzijde: De dubbele rijksadelaar, houdende tusschen de pooten het wapenschild van *Friesland*. Omschrift:

ALBERTUS DUX SAXO(NIAE) GUB(ER)NA(TOR)
PHR.(ISIAE)

Keerzijde: Een eenvoudig kruis, dat bijna tot aan de randen der munt reikt, tusschen de beenen er van vier sterren. In den binnenrand leest men:

ANN'(O) DOMINI MCCCCC

In den buitenrand:

den 1812, 8vo, No. 38. Deze laatste beschrijft de munt, p. 10, als een *goudgulden*, ontleend aan een Antwerper beeldenaar van 1548. Ook van dezen *vermeenden goudgulden* maakt TENTZEL, in zijn werk: *Saxonia numismatica lineae tam Ernestinae quam Albertinae*, 8 vol., *Dresdae* 1705-1714, 4to, p. 9, gewag. VON LANGENN, l. 1., p. 598, a) en noot nnn) volgt hen hierin. Deze zegt zelfs, p. 599, noot ppp): » Die in CHRISTIAN SCHLEGELS *Biblia in nummis, suppl.*, I, p. 101, erwähnten *Stüber*, mit der Umschrift: » *Dei Gratia Reges Regnant*, sind wahrscheinlich nur silberne » Abschläge des oben beschriebenen, für *Friesland* geprägten » *Goldgülden*.» Wij betwijfelen zeer, dat deze munt in *goud* als *goudgulden* bestaat.

(21) Afgebeeld No. 39. Verzameling van den Hooggeleeraar J. M. BAART DE LA FAILLE, te *Groningen*, afgeteekend door den Heer J. ENSING. Nergens beschreven.

(22) Verzameling der Leidsche Hoogeschool. De Hooggeleeraar V. D. CHIJS zal de afbeelding er van in zijne bekroonde Prijsverhandeling over de Noord-Nederlandsche munten vóór 1576, opnemen.

DEI GRACIA REGES REGNANT (23)

De vier laatste munten dragen allen tot omschrift de woorden: *Dei gracia Reges regnant*.

Door die spreuk, aan het 15de vers van het 8ste hoofdstuk der spreuken van SALOMO ontleend, schijnt Hertog ALBRECHT dankbaar te hebben willen erkennen, aan Wien hij zijne hooge waardigheid te danken had (24). Zonderling is de verkorting van het woord *regnant* in *regnat*, en *regna* op de tweede en derde munt, allen zonder teeken van verkorting of afbreking, zoodat men denken moet, dat zulks willekeurig geschied of verzuimd is (25).

V. Zilveren munt (26). Voorzijde: Een geopend, op de einden gespleten, kruis (*croix pattée*), omgeven door Gothische bogen (*ogives*). In het hart er van bevindt zich, in eene schuinsche rigting, het Hertogelijke Saksische wapen. Omschrift:

(23) De Hoogleeraar VAN DER CHINS, deze munt in de *Konst- en Letterbode*, 1846, II, p. 169, aldus beschrijvende, voegt er bij: » Deze groot is de oudste ons bekende, waarop het Friesche » wapenschild voorkomt. De schrijfwijze van *Phrisia*, voor *Frisia*, » is ons alleen op munten van Oost-Friesland, nimmer op munten » van ons Nederlandsch Friesland, voorgekomen. Ongelukkig is » dit exemplaar, het eenige ons bekende, door de slechte stem- » peling, vooral op de keerzijde, niet zeer duidelijk. »

(24) CHRISTIAN SCHLEGEL, *Biblia in nummis, oder Kurtzes Entwurff der vornehmsten Biblischen Sprüche und Historien, auf Medaillen etc. zu befinden*, Jena 1703, 4to, in Supplemento, I, p. 101.

(25) Zie hierover de breede noot van VON LANGENN, I. I., 289, nnn).

(26) Afgebeeld onder N°. 40, volgens de *beeldenaar* van VERDUSSEN, *Antw.* 1633. De afbeelding bij WAGNER, I. I., in de *Nachlese*, N°. 72, heeft dit bedorven omschrift: ALBERT(VS) DVX. SA(XONIE) F | RNFVR, hetwelk geenen zin oplevert. VON LANGENN, I. I., p. 599, is dit gevolgd. Hij verwijst naar TENTZEL, I. I., p. 8 sq.

ALBERT(VS) | DVX · SA | XONI(A)E. G | (UBE)RN(ATOR
| PHR(ISIAE).

Keerzijde: Een wapen, waarin een regtsziende adelaar met uitgespreide vleugels, dragende een wapenschildje op de borst, waarin een dwarsbalk. Het wapen is met eene Koningskroon gedekt. Omschrift:

† NUMVS · ROMANORVM · REGIS :

Munt van den Roomschen Koning.

Van deze munt, als door Hertog ALBRECHT in *Friesland* geslagen, maken de Friesche kronijken melding, doch hunne beschrijvingen verschillen. De eene zegt (27): » Op » die munte zyde stondt: *Alberthus Dux Saxonie*, op de » ander zyde: *Nummus Regis Romanorum.*» Anderen hebben vollediger: » *Albertvs Dux Saxoniae ei Gubernator* » *Phrisiae*, met zyne wapens (28).» De Antwerpsche beel- denaar van 1633 noemt de munt: » Een ouden *stuiver* » van *Vrieslandt.*» Ook de onder N°. 39 afgebeelde zal een *stuiver* geweest zijn. Men weet toch, dat nog in 1580 de Friesche stuivers genoegzaam de zelfde grootte als deze beide munten hadden. Op de munt zelve zullen de letters ongetwijfeld in monnikeschrift voorkomen. Het spelen van *Phrisia* voor *Frisia*, ook op deze munt, verdient eenige opmerking. Voor NUMUS zal men welligt NUMMVS moeten lezen, en het wapen der keerzijde is voorzeker dat van den *Roomsch Koning MAXIMILIAAN*, Hertog van *Oostenrijk*. Uit hoofde van de werkeloosheid zijns vaders FREDERIK de Derde, verhieven hem de Keurvorsten, den 16. Februarij 1486, tot die waardigheid. Na het overlijden van zijnen vader (19 Augustus 1493), verkozen deze hem wel tot Keizer (29), maar eerst in 1508 zond Paus

(27) K. VAN MARTENA, l. 1, p. 7

(28) WINSEMIUS, l. 1, p. 361. SCHOTANUS, l. 1, p. 461.

(29) VAN MIERS, l. 1, 1, p. 255.

JULIUS de Tweede aan MAXIMILIAAN eenen brief, waarbij hij hem magtigde, de Keizerlijke waardigheid even zoo volkomen te voeren, als had hij hem in persoon de kroon op het hoofd gezet. Van dien tijd af droeg MAXIMILIAAN den naam van *Keizer*, dekte zich en zijn wapen met de gespleten kroon, en nam den dubbelen adelaar er in op (30). Op de munten onder N°. 37—39 afgebeeld, kan men dus de dubbele *adelaar* (31), aldaar voorkomende, als een bewijs van de mindere nauwkeurigheid des stempelsnijders beschouwen.

Op eenen gedenkpenning (bij VAN MIERIS, l. l., I, p. 323, N°. 2, afgebeeld en beschreven), ter gelegenheid van den dood van Hertog ALBRECHT van *Saksen* geslagen, wordt ook melding van zijn Erfstadhouderschap van *Friesland* gemaakt (32).

(30) VAN MIERIS, l. l., I, p. 403. Zie de penningen aldaar, p. 404.

(31) Over dezen zie men onze *Bijdragen*, XI, noot 79 (*Vrijs Fries*, IV, p. 362), en bovendien KÖHNE, *Zeitschrift*, VI, 1, p. 62, en GATTER, *De origine aquilae imperialis. Opera Göttingensis Societatis*, vol. X, 1789, p. 224.

(32) N°. 1-2 bij VAN MIERIS, l. l., zijn genomen uit TENTZEL, l. l., tab. I, N°. 1 en 2. De eerste is ook bij BAUMGARTEN, l. l., op het titelblad afgebeeld, en onder N°. 39 beschreven. Verder heeft TENTZEL eenen zoogenaamden bastaard- of tweeslachtigen penning (*zwitter Medaille*), in zijn *Suppl. Tafel*, 95, N°. 1, opgenomen, de voorzijde gelijk TENTZEL, l. l., plaat I, N°. 1, en VAN MIERIS, l. l., I, 323, 1, en de keerzijde gelijk TENTZEL, l. l., tab. I, N°. 2 en VAN MIERIS, l. l., I, 323, 2. De eerste is, volgens TENTZEL, onder Keurvorst AUGUSTUS geslagen, de beide laatsten zijn door den Medailleur CHR. WERMUTH vervaardigd.

XV. MUNTEN VAN *GEORGE* EN *HENDRIK*, HERTOGEN VAN
SAKSEN, ALS BEWINDVOERDERS IN *FRIESLAND*,
 1500—1504.

Het is geen vreemd verschijnsel, in de Albertijnsche linie van het Saksische Vorstenhuis, dat broeders gezamenlijk den last der regering torschen. Reeds na den dood van den stamvader dier linie, Hertog ALBERT († 12 September 1500), was zulks het geval. GEORGE en HENDRIK, zijne zonen, volgden hem in het bewind van *Friesland* op, en noemden zich: » Erbliche Gubernators und Potestaten » in *Frieslanden* (33).” De laatstgenoemde bemoeide zich echter, zoo het schijnt, in het minst niet met het bestuur over dat gewest, althans KEIMPE VAN MARTENA vermeldt (34), dat hij na den dood zijns vaders nooit weder in *Friesland* gekomen is. Het duurde dan ook niet lang, of hij droeg aan zijnen broeder GEORGE de bewindvoering over *Friesland* geheel over. Zulks geschiedde in den aanvang van het jaar 1504.

Van huone gemeenschappelijke regering in *Friesland* kunnen nog hoogst zeldzame gouden, en welligt ook zilveren, munten getuigen. Het zijn *goudguldens*, ook wel *postulaatguldens* genaamd.

Zulk een goudgulden werd ook *florijn*, *floreen*, geheeten. Oorspronkelijk eene waarde van acht en twintig Brabandsche stuivers (35) hebbende, klom deze met den

(33) SCHWARTZENBERG, l. l., II, p. 214, in een stuk van 26 Maart 1501.

(34) L. l., p. 3.

(35) » Een floreen van XXVIII stuivers.” SCHWARTZENBERG, l. l., II, p. 13.

tijd al hooger en hooger. Ruim honderd jaren nadat de Saksische regering de ook nog in *Friesland* bestaande floreen-belasting invoerde, en wel ten tijde van UBBO EMMIUS (36), was de floreen reeds tot zestig stuivers geklommen. Thans wordt de floreen *althier* met f 4.60 betaald, elders anders, al naar mate er behoefte bij het Dijks-Bestuur is. Vroeger was het twee acht-en-twintigen.

Een dier, gemeenschappelijk door de Hertogen GEORGE en HENDRIK van *Saksen* geslagen, goudguldens heeft (37) op de voorzijde het beeld van den H. JOHANNES, dragende in zijnen linkerarm, op het boek der openbaring, het Lam Gods (*Agnus Dei*), op hetwelk hij met den voorsten vinger van zijne regterhand wijst. Aan zijne voeten vindt men het Saksische wapen. Het omschrift van onze afbeelding is aldus: GEORV' HEIC + DVCV. SAXON'

Hetgeen waarschijnlijk aldus aangevuld moet gelezen worden :

GEORGII et HENRICI docum Saxoniae (38), of GEOR-

(36) » Procussus tum fait numus census cum imagine Principis, qui florenus aureus appellabatur, et eo tempore permutablebatur stuferis Brabanticis XXVIII; nunc vero pretio ejus plurimum aucto stuferis similibus LX aestimatur.' UBBO EMMIUS, *De republica Frisiorum*. In 1577 slechts 32 stuivers. E. BENINGA, *Hist. van Oostfriesland*, bij MATTHAEUS, *Analecta*, 4to, IV, p. 582.

(37) Afbeelding N°. 41. Volgens BAUMGARTEN, l. 1., *Suppl.*, N°. 6.

(38) BAUMGARTEN, l. 1., geeft de omschriften aldus :

GEORV * HE'RI * DVCV * SAXON * . — ·MO' NO' *
AVRE * DVCV * SAXON † FRIS †

Hij haalt daarbij SCHLEGEL, *De numis Saalfeld.*, Tf. II, N°. 3, aan. Twee andere goudguldens, bij BAUMGARTEN, onder N°. 68 en 69, opgenomen, hebben deze opschriften :

N°. 68. GEOR * & * HENT * DVCV * SAXON * . — .
MONE * AVRE * DVCV * SAXON * FRIS.

GIUS et HENRICUS Duces Saxoniae (*GEORGE en HENDRIK, Hertogen van Saksen*). De keerzijde bevat den met het kruis versierden wereldbol, gelijk de Duitsche Keizers dien droegen, omgeven door eenen boogvormigen kring. Omschrift: + MO'(NETA) NO'(VA) AVRE:(A) DVCV;(M) SAXO(NIAE) FRIS(IAE);

Nieuwe munt der Hertogen van Saksen (en) Friesland.

Behalve deze munten, hebben wij nog een bewijs van de bemoeijingen van GEORGE en HENDRIK omtrent het muntwezen in *Friesland* aangetroffen. Hun Stadhouders, HUGO VAN LEYSENICH, bragt in 1502 de goudgulden van 30 op 28 stuivers terug, en stelde al de zilveren penningen, » gemunt in *Frieslandt* bij Hertog ALBERT van *Sas-sen*,” en ook die in het sticht van *Utrecht* en te *Groningen* geslagen waren, buiter koers (39).

XVI. MUNTEN VAN GEORGE, HERTOG VAN SAKSEN, ALS BEWINDVOERDER IN FRIESLAND. 1504—1515.

Niet lang had GEORGE, ook wel de *rijke* of *gebaarde*

N°. 69. GEOR' * & * HENT' * DVRV' * SAXON' *
MO' NO' * AVRE' * DVC'V' * SAXON * FRIS *

Hij maákt daarbij deze opmerking, vooral betrekkelijk de door ons in den tekst opgenomene munt: » Es ist zu erinnern, das » durch das altmodisch V, welcher oben durch - oder durch eine » Linie geschlossen ist, das itzige &, und durch b, oder ein » kleines Be, das itzige H ausgedruckt ist. Item ist das nach HE » vergessene N durch ein Hákchen angedeutet. Folglich lauten beide » Umschriften also: auf der v. s. *GEORGII & HENRICI Ducum* » *Saxoniae Frisiacae*, etc.” Het is echter moeilijck te beslissen, hoe de juiste lezing dier munten zijn moet, vermits ook de Abt BAUMGARTEN ze niet uit *autopsie* kende, en slechts beschrijvingen moest volgen, wier vervaardigers ligtelijck verkeerd kunnen gelezen hebben.

(39) SCHOTANUS, l. l., p. 489.

bijgenaamd, alleen de teugels van het bewind in handen gehad, of hij bezocht *Friesland*, om er orde op vele zaken te stellen (40). Daaronder behoorde ook voorzeker het stuk der munt. Eene ordonnantie hieromtrent is althans omstreeks het jaar 1504 genomen (41). Alhoewel dit stuk geene dag- of jaarteekening heeft, zoo schijnt het ouder te zijn, dan de, ook in het Friesche Charterboek opgenomene, instructies van den Muntmeester en Waradijn der munt, den 4. September en 26. November 1505 uitgevaardigd.

Uit den aanhef kan men opmaken, dat GEORGE aangezocht was, zoo niet in *Friesland* eene munt daar te stellen, dan ten minste eene ordonnantie op den koers van het geld uit te vaardigen (42). In deze ordonnantie worden de *breeden* gelijk gesteld met een *halve braspenning* (of 6 duiten), vroeger golden zij 7 duiten, $\frac{7}{8}$ stuiver, want 32 *breeden* maakten in 1500 een goudgulden van 28 stuivers uit (43). De *halve stuiver* (blank) moest gelden *drie scheyskens* (scheidemunt). De *ort* (kwart) stuiver $1\frac{1}{2}$ *scheyskens*; het *scheysken* een *penninck*. Deze drie laatste muntsoorten worden bestempeld: » als hyr voer- » maels gemaect.” Van de » penninghe mitten korten » crucen,” van 3 op $1\frac{1}{2}$ *stuiver* (of *braspenning*) afgezet, wordt zulks niet vermeld. — Behalve nog het een en ander over den koers van ander vreemd geld, bevat deze ordonnantie nog deze bepaling: » Item, oick sal gheen » gelt van golt uder silver in ons *Freeslandt* gelden noch

(40) » A^c. XV^c IIII, omtrent Sancte PANCRAS, in Majo, is » Harttoge GEORGEN van *Sassen*, doer *Brabant*, eerst in *Vries-* » *landt* anghecoemen.” SCHWARTZENBERG, l. l., II, p. 30.

(41) L. l., II, p. 240.

(42) » Naedien dem ... Heeren GEORGEN van desen gemeynen » *Frieslanden* om ene munte in desen Lande te ordinieren ange- » *langet*,” enz.

(43) SCHWARTZENBERG, l. l., II, p. 12. Zie ook ald. p. 177.

» gangbare zyn, dan die munte die *nu gemaect ende vortan* » *gemaect sal werden.*” Men zoude hieruit kunnen opmaken, dat er bij het uitvaardigen dier ordonnantie reeds munt in *Friesland* geslagen werd. Men had aldaar in dien tijd, en ook nog later, veel behoefte aan klein geld, wisselmunt, door de Duitschers zoo eigenaardig *Scheidemuntz* genaamd (44).

Tot het slaan van zulk klein geld behoefde men ook geen volledig munthuis in te rigten, en geen Muntmeester en Waradijn aan te stellen. Het schijnt te blijken, dat men somtijds daartoe eenen eenvoudigen goud- of zilversmid bezigde (45). Hoe het hiermede ook zij, zulks schijnt vast te staan, dat reeds *vóór* 1505, toen een Muntmeester en Waradijn door Hertog GEORGE in *Friesland* aangesteld werden, er klein geld aldaar gemunt is. Het onduidelijke muntje, onder N°. 45 afgebeeld, althans, schijnt in 1504 geslagen te zijn. Het is van zeer slecht gehalte, billoen.

N°. 1. De voorzijde heeft het vroeger beschreven wapen, nu in eenen parelkring besloten. Omschrift:

+ GEORG.(IUS) DVX · SAXO'(NIAE) · GVB.'(ERNATOR
F'(RI)S'(IAE)

De keerzijde bevat een geopend kruis, in de vier hoeken vier adelaars, als zinspeling op het wapen van den Roomsche Koning MAXIMILIAAN. Omschrift;

+ ANNO · DOMINI · MCCCC(C)IV (46).

(44) Zie W. EEKHOFF, *Geschiedkundige beschrijving van Leeuwarden*, I, p. 148.

(45) » Biddende die van *Leeuwarden*, dat myn Heeren willen » een goltsmit ordineren, die cleyn gelt munt.” 1537. EEKHOFF, l. l., I, p. 322.

(46) De afbeelding heeft MCCCC = 1500, maar moet waarschijnlijk zijn MCCCCIV, 1404, hetgeen 1504 zal aanduiden. Gewigt 0,005. Verzameling van het Friesch Genootschap, uit de auctie ESNER, te *Amsterdam*, 1842, N°. 1238, als van 1505.

In het volgende jaar bragt Hertog GEORGE de munt in *Friesland* op eenen meer geregelden en uitgebreiden voet. Zekere HERA VOYDES werd, den 4. September 1505, tot Muntmeester in *Friesland* aangesteld. Hem werd bevolen geld te munten, » op korn korn ende schrot des Koning » PHILIPPUS, to *Kastilgen*, silbermunten ende goltmunten » op Korforst gulden." Aan dezen Muntmeester werd eene instructie gegeven, tot welke *gehalte*, *gewicht* enz., hij *goudflorijnen*, *dubbele*, *enkele*, *halve* en *kwart schellingen*, *scheyskens* en *halve scheyskens*, zoude munten. Op de overtreding van deze voorschriften werd, naar gelang der zwaarte er van, straf gezet. Kooplieden stond het vrij, hun vreemd geld ter overmunting in de munt te brengen. Zij genoten vrijgeleide. De tot de munt behoorende personen hadden vrijdom van accijns enz., en stonden alleen onder hunnen *Waradijn* als regter (47). Tot deze waardigheid werd YSRAND GOLTSCHMIT, den 26. November 1505, aangesteld (48). Hij was een burger van *Leeuwarden*, een goudsmid, en kundig in het muntwezen. Misschien is van hem de zoo even beschrevene munt afkomstig, terwijl ook de volgende nog door hem, voor September 1505, kan geslagen zijn, vermits de type bijna geheel met de voorgaande overeenkomt.

N°. 2. Zilveren munt, slechte gehalte (49). Voorzijde:

(47) SCHWARTZENBERG, l. l., II, p. 247. Van de Saksische *dubbele*, *enkele* en *halve* stuivers vindt men aldaar ook, II, p. 167 en 511, gewag gemaakt; volgens *Aanh.* van EEKHOFF, l. l., p. 115 (+), hij wien men zie de Aant. N°. 27, deel I, p. 314, over de plaats van het munthuis. Voor » Friesche goudguldens, met de *beeld-* » *tenis der Hertogen*," aldaar p. 115 voorkomende, leze men: » met de *wapens der Hertogen*."

(48) Zie zijne instructie bij SCHWARTZENBERG, l. l., II, p. 248.

(49) Verzameling van den Heer J. F. G. MEIJER, te 's *Gravenhage*, alsmede in die van het Friesch Genootschap, als geschenk van dien zelfden muntkenner. Wegen 0,0014 en 0,00155 pond.

Het wapen gelijk op N°. 1. Omschrift:

† MONETA * NO₂'(VA) DVX * (voor DVCIS) SAXON'(IAE)
* GVB ‡ (ERNATORIS) FR(ISIAE)

Nieuwe munt van den Hertog van Saksen, Bewindvoerder van Friesland.

Keerzijde: Een geopend kruis, het geheel vierendeelende, in het midden het Hertogelijke Saksische wapen met de dwarsbalken. In de vier hoeken twee adelaars en twee leeuwen, de laatste op den leeuw in het wapen van *Leeuwarden* zinspelende. Het geheel omgeven door het eenigzins vreemde omschrift:

◦ ANNO | * A * NATA | ALI * DO | MF'(NI) * 1505.

(*Geslagen*) in het jaar sedert de geboorte des Heeren 1505.

Niet lang duurde echter het bestaan der Saksische munt in *Leeuwarden*. Toen Hertog GEORGE in 1515 aan Hertog KAREL van *Oostenrijk* zijne regten op *Friesland* verkocht, en dit gewest onder het bewind van den later zoo beroemden Keizer KAREL den *Vijfden* kwam, bestond er geene munt in *Friesland* meer (50). Het schijnt dat de munt te *Leeuwarden* in 1511—12 is verlopen. WINSEMIUS verhaalt ons althans (51) op dat laatste jaar, dat niet lang voor dien tijd uit *Leeuwarden* was gebannen een Muntmeester, met name HERA, welke kwaad geld geslagen had. Zonder twijfel is dit de zelfde, als de door Hertog GEORGE aangestelde HERA VOYDES, in wiens instructie (men zoude bijna zeggen uit een zeker voor gevoel, hoewel onder bijvoeging van een » dat God guedichlich vorhoede") dus tegen deze misdaad niet te vergeefs strenge bepalingen gesteld waren.

De korte duur van deze munt doet reeds vermoeden, dat de aldaar geslagene munten zeldzaam moeten zijn.

(50) EEKHOFF, l. l., I, p. 148.

(51) *Chronique*, p. 409.

Tot hiertoe hebben wij er nog slechts drie of vier, indien men de laatst beschrevene er bij telt, kunnen opsporen.

N°. 3. Goudgulden (52). Voorzijde gevolgd naar den gemeenschappelijken goudgulden der Hertogen GEORGE en HENDRIK, boven beschreven. Aan de voeten van den H. JOHANNES vindt men echter, behalve het Hertogelijke Saksische wapen, ook nog het wapen van *Friesland*, met de loopende leeuwen. Omschrift:

GEORG:(IUS) DVX SAXO:(NIAE) GUB:(ERNATOR)
FR(ISIAE)

Keerzijde mede gevolgd naar den voornoemden goudgulden, doch het omschrift:

+ IHESU. MARIE. OVE. GLORIA.

Hetgeen beteekenen kan: *JESUS, den zoon van MARIA, het lam (Gods) komt de roem toe.*

N°. 4. Goudgulden, iets kleiner dan de vorige (53). Voorzijde: De H. BONIFACIUS, met mijter en Bisschopsstaf: het einde der laatste rust in een doopvont(?) of wijwatersbak, zinspelende op dien grooten Heidenbekeerder, die in 755

(52) Afgebeeld onder N°. 42, volgens BAUMGARTEN, I. I., N°. 41, ontleend uit KÖHLERS *Ducaten Cabines*, N°. 2167, die het *Antwerper Muntboek* van 1548 aanhaalt. In eenen anderen beeldenaar vond de Hoogleraar VAN DER CHIJNS ook eenen goudgulden van GEORGE, die veel overeenkomst met de N°. 42 heeft, en gediend heeft om de voorstellingen der voorzijde van N°. 41 en 42 te verduidelijken. De omschriften zijn: GEORG.(IUS) DVX. SAX(ONIAE) MAG.(ISTER) F(RISIAE) en + IHESU. MARIE. OVE. GLORIA ☩.

(53) Afgebeeld onder N°. 43. Afteekening van den Heer A. EVERAERTS, te *Leuven*, volgens de munt, zich bevindende in de verzameling van den Heer GODDONS aldaar. Aangeboden door den Hoogleraar C. P. SERRURE, te *Gent*. Met *Romeinsche* letters, weglating der doopvont, en alzoo zeer onnaauwkeurig, afgebeeld bij VAN MIERIS, I. I., I, p. 357, volgens PLANTIJN, *Muntboek*, alsmede bij BAUMGARTEN, I. I., N°. 66, en VERDUSSEN, I. I.

met zijne medearbeiders jammerlijk bij *Dockum* door de Heidensche Friezen vermoord werd. Het is dus niet vreemd, dat zijn beeld deze Friesche gouden munt versiert. Omschrift: SAN(C)T(VS) BONIFAC(IUS).

(*De Heilige BONIFACIUS*).

Keerzijde: Het Hertogelijke Saksische wapen, omgeven door eenen dubbelen, uit Gothische bogen gevormden kring.

Omschrift: + GEORG:(IUS) DVX: SAX:(ONIAE)
GVB'(ERNATOR) FR'(ISIAE)

Ziedaar, wat wij tot heden over de munten, door den Saks, tijdens zijn bewind (1498—1515) in *Friesland* geslagen, hebben kunnen opsporen. Wij werden daartoe ook vooral in staat gesteld door het ontvangen van mededeelingen over, en afteekeningen van (54), sommige dier munten van den Heer C. F. VON POSERN KLETT, te *Leipzig*, den schrijver van het hoogst verdienstelijke werk: *Sachsens Münzen im Mittelalter* (55). Het is ons hoogst aangenaam in de gelegenheid te zijn, dien grooten muntkenner hiervoor bij dezen onzen opentlijken dank te betuigen.

Leeuwarden,
Februarij 1848.

Mr. J. DIRKS.

(54) Zoo als N°. 37, 38, 40-42.

(55) *Ersten Theil. Munzstätten und Münzen der Städte und geistlichen Stifter*, Leipzig, bei VOGEL 1846, XII, 486 bladz. gr. 4to, en 46 platen, 10 $\frac{2}{3}$ Thaler, f19.20. Zie de recensie bij LEITZMANN, *Numism. Zeitung*, 1846, 97-103, 105-109, 113-116. Wij bezitten het als geschenk van den schrijver.

